

אוניברסיטת בר אילן

להיות פליט בבית ספר יסודי בישראל: מחקר אתנוגרפי

קייטי פולוק

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

תשע"ה

רמת גן

תקציר:

הרצינול מאחורי מחקר זה הוא להסב את תשומת הלב לקשיים עימם מתמודדים פליטים ותרבויות מיעוט לא-יהודיות בעת מעברם למדינת ישראל, ואת ההשפעות שיש לכך על זהות, התפתחות, ותהליך שילובם בחברה הישראלית. צורת ההתייחסות של מדינת ישראל לפליטים שונה במקצת מזו של מדינות אחרות במערב אשר גם מעניקות סיוע לפליטים מאחר ומערכת החינוך והמערכת החברתית של ישראל מתבססת על הדת היהודית, ערכיה ומנהגיה. אמנם יש לזקוף לזכותה של ישראל את העובדה שהיא מעניקה חינוך לאוכלוסייה נזקקת זו, אך קיימים אתגרים בגישת תכנית הלימודים והחינוך מאחר ובתי ספר בישראל משמרים תכנית לימודים "יהודית", והתלמידים הם פליטים ולא יהודים. מטרת המחקר היא לשפוך אור על כמה מהאתגרים עימם בית הספר והתלמידים מתמודדים, במסד החינוכי עצמו, אך גם בהקשר רחב יותר. הפליטים מתמודדים עם ביקורות רבות ואי שקט בתוך החברה הישראלית. דעותיהם, רגשותיהם וחוויותיהם מוצגים בתקשורת רק לעתים רחוקות, ולכן חשוב להבין את הקשיים של אוכלוסייה שלגביה יש הטוענים כי סובלת מטראומה. חיוני להבין את התרבות ולהביט בה לאור ההשלכות שיכולות להיות לחברה על היחיד, במקום רק להעניש אותם על שבאו. אין בכוונת מחקר זה בשום אופן כוונה למתוח ביקורת אודות מדינת ישראל, אלא כוונתו לזהות את הקיים, את נקודות החוזק והחולשה שלה, להמליץ על שינויים או להסיק מסקנות עתידיות.

המחקר נערך במשך 22 ימי לימודים מלאים בבית ספר יסודי בישראל, אשר אוכלוסייתו מורכבת מפליטים, ילדי פליטים, מבקשי מקלט ועובדים זרים. אין בבית הספר תלמידים ישראלים יהודים. מטרת המחקר אינה לציין מי ישראלי ומי לא; רבים מתלמידי בית הספר הם ילדים פליטי שנולדו בישראל אך אינם יהודים, ולכן עומדים בפני אתגרים רבים בחווית בית הספר שלהם, כך שהם נושאים את משקל ההחלטות של הוריהם לחפש מקלט. בית הספר הוא במרכז הארץ ויש לו תלמידים ממקומות רבים בעולם בגילאי 4 עד 12. בכל שכבה יש כיתה אחת, מלבד בשכבה ו' בה יש 2 כיתות (הנורמה בישראל היא מספר כיתות בכל שכבה). גודל הכיתה נע בין 15-25 תלמידים אך לעתים קרובות יש העדרויות. סביבת הבית קשה להורים ולתלמידים כאחד מאחר וההורים עובדים שעות ארוכות ומשאירים את ילדיהם הצעירים לדאוג לעצמם. ניתן לראות בכל יום תלמידים צעירים כבני שש הולכים מרחקים ארוכים וחוצים כבישים ראשיים במסעותיהם לבית הספר וחזרה לביתם.

לאורך כל תקופת המחקר נלקח כל מאמץ אפשרי לשמירת פרטיותם המוחלטת של התלמידים. כל השמות והפרטים המזהים הוסרו למען שמירה על פרטיות. לאחר השלמת איסוף הנתונים, היה ברור כי החומר התחלק לארבע קטגוריות, כאשר בתוך כל אחת היו תת-קטגוריות. התצפיות הוצבו במקומן הראוי, מה שלאחר מכן הפך למבנה המאמר.

המחקר הבהיר חלק מהקשיים שעומדים בפני אוכלוסייה זו. המורכבויות מתחילות בגיל צעיר מאוד עם התפתחות השפה, מאחר ותלמידים אלו לעתים קרובות נטולי שפת אם. לעתים התלמידים נעשים מתוסכלים ואלימים כתוצאה מחוסר יכולתם לביטוי עצמי בעקבות אי החלטה איזו שפה לפתח. כפי שתואר במאמר, לאדם חסר שפת אם קשה יותר לפתח מיומנויות בשפה שנייה או שלישית. כאשר התלמידים דוברים עברית, אנגלית, ואת שפת מדינות המוצא שלהם, אך ברמות נמוכות יותר מאנשים מקומיים, לעתים קרובות מתרחש בלבול שפה. בנוסף, ילדים רבים בבית הספר מעדיפים לדבר בעברית אך לרוב לא יכולים לדבר בעברית בבית, והוריהם אינם יכולים לעזור להם עם שיעורי בית כתוצאה מהשפה השונה.

התלמיד הופך עוד יותר מאתגר במאבק בין התורשה לסביבה מאחר והוא מקבל כללים שונים בבית בהשוואה לאלו שבמסגרת בית הספר. על היחיד חובת ההבנה הבסיסית מאיפה הוא מגיע, מי הוא, מה הוא רוצה להיות וללמוד על החברה בה הוא חי מאחר והוריו לא תמיד מודעים או יודעים מספיק כיצד לחנך אותו אודות ישראל מבחינת התרבות, החברה והשפה. בלבול זה לרוב מוקרן דרך התנהגות התלמידים כאשר הם תוקפניים ואלימים בבית הספר, למרות

התזכורות החוזרות כי אלימות היא בלתי נסבלת. במקרים רבים הבלבול טמון גם באלימות בתוך הבית או למידה חברתית מקבוצת השווים.

למרות המאבקים עימם מתמודדים התלמידים, בית הספר והמורים ממלאים תפקיד חיוני בניסיון, באינטגרציה, ובפיתוח של התלמידים. המוסד מספק סביבה לתלמידים לחקור התנהגויות, לפתח מיומנויות חברתיות, ללמוד על גבולות, כללים וציפיות, ולהשיג את הידע והכלים הדרושים לעתיד. העתיד של אוכלוסייה זו אינו ידוע, ובית הספר והמורים מספקים הזדמנות חשובה ללמד את התלמידי שיעורים וידע להתמודדות עם הבלתי צפוי ועם עתידם אשר לעתים קרובות בלתי יציב.

החברה בכללותה היא קטגוריה גדולה, אך המחקר הראה כי בעוד התלמידים לא מרגישים חלק או משולבים בחברה, הם כן מרגישים חלק מקהילת בית הספר. המחקר זיהה כמה מהדעות הקדומות עימן מתמודדים תלמידים אלו, ואולי גם איך הם רואים עצמם כ-"אזרחים סוג ב'" כתוצאה מחוויותיהם השליליות.